

RAJECZKY BENJÁMIN: MELODIARIUM HUNGARIAE MEDII Aevi. I. HYMNI
ET SEQUENTIAE. A FORRÁSOKAT ISMERTETI RADÓ POLIKÁRP

Budapest 1956 (1957), Zeneműkiadó. LII., 344 l. Haránt.

A magyar — de egyben az európai — zenetörténet egyik hézagpótló forráskiadványáról adhatunk számot. „Azt a nemzetközi dallamanyagot adjuk közre — olvashatjuk a bevezetőben —, mely Magyarországon biztosan elhangzott, együtthangzott felderítetlen zenénkkel és bizonyos vonásokban talán még mai népzeneinkben is visszacseng.” E munkában az első középkori magyar *zenei* forráskiadványt köszönhetjük, amely nemcsak felveszi a versenyt a legjobb európai kiadványokkal, hanem bizonyos vonatkozásokban — túl is szárnyalja azokat. 1893-ban jelent meg az első átfogó szövegközlés Dankó József: *Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae* c. művével. Zenetörténész akkor sem és azóta sem vállalkozott a közreadott szöveg melódiáinak rendszerezésére, jóllehet akkor még a dallamok és források kétszerese állhatott volna rendelkezésre. Dankó óta Radó Polikárp jegyzékei (*Index codicum liturgicorum manu scriptorum Regni Hungariae*. Budapest 1941; *Repertoire hymnologique des manuscrits liturgiques dans les bibliothèques publiques de Hongrie*. Budapest 1945 és *Libri liturgici manu scripti bibliothecarum Hungariae*, Tom 1. *Libri liturgici manu scripti ad missam pertinentes*, Budapest 1947.) jelentették a zenetörténész számára is a forrásokat. De Radó Polikárp jegyzékei a második világháborút megelőző állapotot tükrözték, s a háború pusztításai után és óta 4 kódexszel megint kevesebb lett a dallamokat megőrző kódexek száma. (R 28, 31, 34 és 72)¹ Közülük fontos emlék volt az R 72-es: a Szombathelyi Ferences könyvtár *Liber variorum cantionum*-a (Sign. 6264), amely a XVI. sz. elején a szegedi prem. apácák számára készült és a bevezetésben nem említett Esztergomi Főszékesegyház (R 9) kétkötetes Antifonáljának első kötete a XV. század végéről. Ez utóbbi megmaradt második kötetből ítélve — ahol a magyar szentek közül: István és Imre szerepel — Szent László officiumának veszésére gondolhatunk.

Így a magyar zenetörténeti szempontból legelső e monumentális kiadvány (meg kell jegyeznünk, hogy a technikai kivitel is egészen kitűnő: a művészi kótarajzolás Dombay Hugó munkáját dicséri), s amikor a bevezetés maga-mentsége igazolásaképpen a magyar zenetudomány szolgálatát hozza fel, akkor egy olyan missziót teljesít, amely a modern összehasonlító zenetudomány elengedhetetlen alkotó eleme.

Ez akkor válik egészen világossá, ha kézbe vesszük az azóta megjelent *Monumenta Monodica Medii Aevi*² vaskos kötetét. Nyilvánvaló: provinciális forráscsoportunk nem jelent új himnuszalkotásokat, hathatós figyelmeztetés azonban a nagy nyugati forráskiadványok szerkesztőinek, hogy a középkori Európa térképén nem az osztrák kolostorok voltak a keleti végvárok. Virágzó kultúráról tanúskodik ez a kötet hazánkban, már a Mátyás előtti évszázadokból. — Fontos a kiadvány fellendült népzeneudományi kutatásaink számára „... a gregorián hatás rendkívül bonyolult kérdésében teljesen hiányzik

¹ Radó Polikárp a kötetben, valamint korábbi kiadványaiban egyaránt használt signaturái.

² STÄBLEIN BRUNO: *Monumenta Monodica Medii Aevi*. Bd. I. Hymnen (I.) Kassel und Basel 1956, Bärenreiter.

minden előmunkálat”³ — írja még KODÁLY ZOLTÁN 1937-ben, de „... a magyar zene kialakulásának útja sem lehetett más mint a nyelvé, a népé. Amerre járt, amint nőtt a nép, zenéje velejárt, ami hatott a nyelvre, hathatott a zenére is.”⁴

A mű részleteire térve, elsőbben igen jó szerkezeti felépítéséről, majd a kötet anyagáról, dallamairól szólunk.

A dallamok előtt Radó Polikárp, korábbi munkáinak összegezésésképp, a dallamok forrásait ismerteti. A Repertoire hymnologique sorszámozását követi. Részletes leírást ad az egyes emlékek provenienciájáról, possessoráról, a formai és magyar vonatkozású tartalmi összefoglaláson, valamint a rövid bibliográfiai tájékoztatáson kívül. (Könnyebben lett volna használható, ha valamiféle csoportosításban kapnók e forrásgyűjteményt, akár kronológiai, akár topográfiai rendben.) Sajnálattal láttuk, hogy a signatura használatban a régi jelzetek maradtak érvényben: a Nemz. Múz. c. l. m. ae. megjelölések a Nemzeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár 1952-ben történt szétválása óta már nem érvényesek. Egy külföldi kutató számára zavaróak lehetnek. Kiváltképpen, ha megtörténik a Múzeum és Könyvtár — napjainkban központi kérdésként élő — területi szétválása is. A fenti signatura ma így érvényes: Orsz. Széchényi Könyvtár (O. Sz. K.) c. l. m. ae. (Itt kell megjegyeznünk, hogy a kiadvány 1952-ben már készen állt és a szerzőknek kevés módjuk volt azóta korrekciókat eszközölni).

A forrásismertetést a himnuszok és sequentiák betűrendes jegyzéke követi. A kezdősorok után Chevalier: Repertorium Hymnologicumának számát találjuk, majd a darab liturgikus használatát (hymnuszoknál a darab officiumbeli használatát), továbbá a Radó Polikárp által ismertetett kéziratos források számait. (Ezek közül kiemelkedőbb, vastagabb szedéssel, a dallammal is ellátott darabok).

A szöveges rész után következnek a dallamok. Elrendezésük egészen újszerű: zenetörténeti dallamanyagot kapunk itt katalógus rendben. Ez a rendszerezés a Magyar Népzene Tára eddig megjelent köteteiben vált be, s ennél a középkori dallamanyagnál is elsőrendűen érvényesül. Lényege köte-tünknel:

I. H i m n u s z o k :

szótagszám
sorvégzők
sorszám

szerint kerültek elrendezésre 2, 3, 4 soros elrendezésekben a magyar strófák mintájára, míg a

II. S e q u e n t i á k

rímtelen (rég stílusú)
rímtelen egy-két rímes sorral (átmeneti korszak)
rímes (a kezdősorok rendjében)

A dallamközlés minden változó árnyalatot — éppen a provinciális jelleg miatt — közölni igyekszik (sokszor a sequentia strófákat ezért külön-külön

³ KODÁLY ZOLTÁN: A magyar népzene. Bp. 1937, Egyetemi ny. 47. p.

⁴ KODÁLY ZOLTÁN: I. m. 15. p.

és nem páronként hozza). A dallamokat mutató-rendszer egészíti ki — a kötetnek ismét kiválóan megszerkesztett része :

strófamutatók
ambitusmutatók
sequentiadallamok jegyzéke.

Strófamutatók: több rubrikára oszlanak. Az első a szótagszámot jelzi, a második a kadenciákat (az első három sorét, alulról felfelé emelkedő rendben a finalist véve l-nek), a harmadik a darab formai felépítését : AABA pl., a negyedik a sorszámot stb.

Ambitusmutatók: kétsoros, háromsoros és négysoros rend szerint az alap-hang vonalához mérten. Kitűnő vizuális áttekintést nyújt az emelkedő, ereszkedő és kupolás építésű dallamokról.

Sequentiadallamok jegyzéke: áttekintő táblázatot nyújt egy-egy dallam előfordulásáról a források és kiadványok szerint. A kötetet jegyzetek zárják be. Itt rövid összefoglalásban himnusz- és sequentiatörténetet találunk, megjegyzések az egyes dallamokhoz a kódexben levő pontos oldalszámokkal, stíluscsoport áttekintést, a magyar alakítás kérdését, az egyes népdalokkal való szerkezeti kapcsolatot, majd végül a himnusz-dallamok betűrendes jegyzékét.

A gyűjtemény materiája nemcsak a hazai magyar kódexek dallamait adja közre, hanem az ország területén levő idegen eredetű kódexekét is. Ezzel kívánja érzékeltetni dallamaink viszonyát a germán és román változatokhoz.

A magyar középkorból 76 kódex anyagát találjuk a kötetben, német provinciájú 47, francia 5, cseh 2, lengyel 3, olasz 6, spanyol 1, bizonytalan eredetű 8. E sokféle proveniencia hazánk területén igen jellemző fényt vet a Mátyás előtti idők fejlett és sokoldalú zenei kultúrájára ; ha a himnuszok költőinek listáját is átfutjuk, azt tapasztalhatjuk, hogy igen sok európai himnusz-költő képviselt : Ambrozián-himnusz 18 van a gyűjteményben, a spanyol Prudentiustól 5 származik, a római Seduliustól 2, az északitáliai Venantius Fortunatustól 3, a VIII—IX. sz.-ból 18, a trieri forrásokból 9, de éppúgy szerepelnek az ezredforduló utáni szerzők : Herbert von Rothenberg vagy Aquinoi Szt. Tamás is, sőt egészen késői, XIV. sz-i himnusz is akad néhány. Mindebből még nyomatékosabban figyelemmel kísérhető az ősi magyar nyolcasnak nevezett forma középkori eredete, amely az ambroziánus jambikus diméter alapján helyt adva az ars rhythmica hatásának, oly elhatározó szerepet nyert a magyar verselésben. Ezek dallamai egyöntetűen szillabikusak, kis ambitusúak és igen gyakran jelentkeznek pentaton stílusban. — Ha a himnusz-kiadás néhány olyan darabját vesszük elő, amely európaszerte nem tartozott az átlagosabb, elterjedtebb himnuszok közé, érdekes megfigyeléseket tehetünk. Rendelkezésünkre állva immár Stäblein Monumenta Monodica Medii Aevi I. kötete, néhány összefüggésre rámutathatunk : az egész európai zeneirodalomban csak egy-két dallammal fennmaradt himnuszok és ezek nálunk meglévő változatai nagyrésztben északitáliai, francia forrásra utalnak. Például : a Gaude mater Hungaria kezdetű Szt. István himnusz, (mintája a Gaude, mater ecclesia, laetam agens memoriam . . . Domonkos officium himnusza), dallammal két észak-magyarországi kódexben maradt fenn (R 81, 132), a lengyeleknél Gaude mater Polonia kezdetű népszerű, francia forrásban a legrégebb : a párizsi Saint-Jacques kolostor 1250 táján készült „Gros livre”-jében.

Mint a bevezetőben olvastuk, az anyagközlés rendszerezésének főcélja a középkori liturgikus verses dallamok strófaépítkezésének feltárása a magyar népzeneirodalom számára, fontos a népzene stilisztikai vizsgálatában. „Pozitív irányban: megfelelő világosságot vet újabb stílusú dallamstrófaink sorviszonyaira (bizonyos mértékben a régiekre is); negatív irányban: megóv attól, hogy bizonyos építkezési sajátosságokat kizárólag keleti dallamesaládók jellemzőinek tekintsünk és teljes anyagával ellensúlyozza azt a benyomást, ami a köztudatban eddigi zenetörténeti eredményeink nyomán észrevétlenül gyökeret vert: hogy a nyugati áramlatokkal lépést tartó késő középkori képzőművészetünk és irodalmunk mellől csak zenénk hiányzik.

E vizsgálati szempontban a strófa-katalógus segít. A formai építkezés rubrikája érdekes százalékos megállapítást enged: *a közölt himnuszanyag közel 24%-a visszatérő forma*. Ha a himnuszok csaknem negyedrésze ilyen építkezésű, akkor népdalaink e jellemző sajátja nem kizárólag az európai népzene XVI. sz. óta érvényrejutó hatásaként alakult így ki, hanem — miként régi versformáink — a középkori himnuszirodalom eredményeként.

Összefoglalóul ismételjük meg bevezető állításunkat: csak e kötet megjelenésével látjuk, milyen nélkülözhetetlen gyűjteménnyel lett gazdagabb összehasonlító zenetudományunk.

Így végre méltó módon lépünk az európai zenetörténet színterére, amelynek képviselői mostanáig — éppen a forrásközlés hiányában — alig akartak tudomást venni középkori zenénk fontos területi jellegéről az általános zenetörténet szempontjából.

Falvy Zoltán

NYELVMŰVELŐ

Szerkesztette Lőrincze Lajos. „Művelt Nép” tudományos és ismeretterjesztő kiadó. Budapest, 1956. — 412 lap.

A jórészt rádióelőadások anyagából összeállított kötet nemcsak a szoros értelemben vett nyelvművelést szolgálja jól, hanem a nyelvi kultúra növelését, a magyar nyelvről szerzett tudományos ismereteink terjesztését is. E törekvés sikerének nemcsak a gazdag tartalom a bizonyítéka, hanem az a körülmény is, hogy az első kiadás példányai (3000) elfogyván, most újabb kiadásra számíthatunk.

A könyvet már ismertette a Magyar Nyelvőr (LXXX, 489—94) GRÉTSY LÁSZLÓ tollával. Tartalmi tájékoztatója előtt GRÉTSY visszatekint a magyar nyelvművelés múltjára, hogy megmérhesse, méltathassa a kiadvány helyét, jelentőségét nyelvművelésünk diachroniájában. Ezért itt lemondhatunk ez előzmények számbavételéről, s e tárgyban GRÉTSY szemléjére utaljuk az érdeklődőt.

A 27 szerző 46 cikkét tartalmazó, négy részre osztott könyv szándékába LŐRINCZE LAJOS avatja be az olvasót. A kötet célja: terjeszteni a nyelvi műveltséget, küzdeni „a jó és szép magyar nyelvért”. De van még egy érdeme e gyűjteménynek. „Tudományos problémák népszerű, könnyen érthető módon való megírásának nálunk — sajnálatos módon — igen csekély hagyománya van” — írja LŐRINCZE. A „Nyelvművelő”-nek többek között azt is köszönhetjük, hogy azóta már nem annyira csekély ez a hagyomány.